

Kosárka József

Kati Horna élete és világa.

Egy méltatlanul elfeledett magyar fotográfus emlékezete

A külföldre távozott és híressé vált magyar fotográfusok listáján előkelő helyen kellene szerepelnie egy, a pályáját Mexikóban kiteljesítő művésznek is, akinek azonban a neve fájdalmasan hiányozni szokott róla. Nem arról van persze szó, hogy a magyar fotóművészettel foglalkozó szakemberek egyáltalán ne tudnák, hogy ki volt és mit alkotott Kati Horna, hanem – gondolom – sokkal inkább a vele kapcsolatos ismeretek és dokumentációs anyagok hiánya, illetve a személye körüli rejtélyek tarthatják bizonytalanságban őket. Érzésem szerint talán ez is egyik oka lehet annak, hogy - önálló címszóként vagy akár csak a megfelelő utalások erejéig – többnyire hiányzik a fontosabb hazai fotótörténeti kiadványokból. Mindössze egy albumban láttam a nevét, amikor Robert Capa kapcsán megemlégtették, hogy “Mexikóban találkozott újra az ott élő Pécsi-tanítvány Deutch Kati-val.”¹ Hasonlóképpen nehezen érthető számomra, hogy a hazi lapok miért nem tudósítottak halálhíreről, vagy miért maradt ki annak említése a tavalyi fotós évkönyvből. (Annál is inkább, mert az arról hírt adó mexikói sajtó rendre “a magyar fotográfusnő” elhunytáról számolt be.)

Mexikói magyar nagykövetségként az elmúlt években (1995-99) abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy nemcsak Kati Horna pályafutását és életművének alakulását tanulmányozhattam alaposabban, de fővárosi otthonában (Calle Tabasco 198) személyesen is megismerkedhettem vele. A régmúlt időket felidéző, sajátos hangulatot árasztó házban, amelyben több mint ötven évig élt, a mexikói művészvilág legjelesebbjei, köztük is elsősorban Leonora Carrington és Remedios Varo töltöttek hosszú órákat és folytattak vele emlékezetes beszélgetéseket. “Aki Kati-ról beszél, nem hagyhatja említés nélkül a lakását. Az mindig szóba jön. Megkerülhetetlen. Mágnesként vonzza a szavakat és az emlékeket.”² Felejthetetlen találkozásunkkor sok mindenről társalogtunk, de azért többnyire a magyarországi emlékeire terelődött a szó. Életének és munkásságának alaposabb tanulmányozása révén, valamint a vele telefonon is folytatott beszélgetésekből végül egy olyan hallatlanul érdekes és értékes személyiség portréja bontakozott ki előttem, aki ha sajátosan és ellentmondásosan is, de egész életében kötődött a magyar gyökerekhez. Ezt csak megerősítik a hatvanas-hetvenes években hazaküldött leveleiben megfogalmazott gondolatai, amelyekkel a közelmúltban volt szerencsém megismerkedni.³ Úgy vélem, kalandos élete és tartalmas művészi pályája mindenképpen alaposabb szakértői tanulmányozásra tarthat számot, nagyobb hazai megbecsülést és közfigyelmet érdemelne.

Kati Horna 1912. május 19-én Szilasbaltháson született Deutch Katalinként, Deutch Sándor és Blau Margit gyermekeként. Iskolai tanulmányait a fővárosban folytatta és már az Andrassy úti gimnáziumi évek alatt kapcsolatba került a művészvilággal, pontosabban a

Cikk-cakk mozgalommal és Kassák Lajos körével. Egyik Mexikóból hazaküldött levelében található az utalás: "Köszönöm a Kassák dolgokat, nagy öröm és sok emlék, a kirándulási képen én is ott vagyok jobbra..." Amikor beszélgetéseink során egyéb hazai élményekre emlékezett, többnyire néhány – időközben világhíressé vált – fotós kolléga nevét említette, illetve különös szeretettel beszélt két költőről, Zelk Zoltánról és Vas Istvánról. Okkal lehet feltételezni, hogy ez utóbbi őt jellemzi így a visszaemlékezéseiben: "Kati például épp oly távol esett a szabványos zsúrlánytól, mint a kékharisnyától. Szőke haja volt, lencsőke, hamvas, tejfehér bőre, két halovány rózsával szép kerek arcán, amely szabályos is volt meg vadóc is. Vadóc már csak a kerete miatt is, mert az a sima, puha, szőke haj mindig borzas volt egy kicsit, sőt szinte lazán lengett, mint amikor még nem egészen arany búzatáblán szalad a szél, vagy ha kukorica haját borzolja. Vadócnak hatott az öltözködésével is, pedig nem volt benne semmi keresettség, nem is igen engedhette volna meg magának: szegény lány volt, anya és három nővér apátlanul küzdő családjában élt."⁴ A magyarországi családtagokkal folytatott levelezéseiben ő is többször kitér a költőre, egyszer például eképpen: "Vas Pista utolsó könyvét olvastam...nagyon hálás vagyok neki, hogy ennyi év után nem felejtette el az igazi lényegét, ízét annak a tiszta barátság-nak, amit S. Pali meg én együtt átéltünk..." (A Vas-kötetben, amelyben sokszor felbukkan alakja, erre is van utalás: "...Pali feketeségének és olajbarnaságának, meg Kati székeségének és hamvas fehérségének összeborulásában megigézett a szépség és tisztaság, a szerelem és az ifjúság egészséges mámorea..."⁵) A másik barátról, akivel a későbbiekben is jobban tartotta a kapcsolatot, többször és nem titkolt érzelmi töltettel szólt, és megmutatta a kedves szavakkal neki dedikált köteteket is. A leveleiben visszatérő motívum volt az iránta való érdeklődés, illetve a személyével való foglalkozás. "Ma egy 2 oldalas levelet raktam be a borítékba a Zelknek, a verseiről és a könyvről, megköszöntem..."- írta egy helyen. A költő egészségének megromlásáról értesülve így vélekedett nővérének: "...Z. Zolinak biztosan a lelke fáj és ez a betegsége. Ő is olyan ember, aki sosem változik meg, mindig hű lesz magához és az évek múlnak, de szellemileg, emócióban ugyanaz...ő nagyon szépen énekelt (én sohase tudtam) és ma is emlékszem, hogy kék erdőben, zöld mezőben..." Hogy a két barát mit jelentett számára, arról talán ezek a sorok vallanak igazán: "...Pista első versei *Őszi rombolás* és a Z. Zoltán *Csulklódon kibuggyan a vér* itt van a közeli könyvek közt az ágyam mellett, csodálatos módon Berlinben, Párizsban, Barcelonában miután mindent elvesztettem, gyors menekülések miatt, ez a két könyv megmenekült és velem van."

Magyarországról 1931-ben Berlinbe vezetett Kati Horna útja. A németországi tartózkodása során vele történekről keveset tudni, azon kívül, hogy - elmondása szerint – sokat volt együtt a később szintén fotós hímnévre szert tett Kárász Judittal. Az életpályáját legjobban ismerő mexikói művészettörténész utal többször arra, hogy kapcsolatba került Brecht csoportjával. A következő évben újra itthon volt, ekkor iratkozott be Pécsi József tanfolyamára és ismerkedett meg a fotózás alapjaival, majd visszatért a német fővárosba, ahol a Deutsche Photodienst segédmunkatársa lett. Ezt követően érkezett 1933-ban Párizsba, ahol az AP részére készített fotóriportjaival, lényegében már az elsők között készített *Bolhapiatok* című sorozattal kezdetét vette professzionális karrierje. Stílusának korai ala-

külását nagyban befolyásolta, hogy főleg a szürrealista művészek társaságát kereste, noha később ő maga nem szerette, ha akár részben is bármilyen irányzathoz tartozónak minősítették munkásságát. A franciaországi évekből említést érdemelnek a zöldegek megszemélyesítésével készült képregényei, vagy azok a fotói, amelyeken hasonló célra tojásokat használt fel. Így tette például Hitlert is ironikus kritika tárgyává. Egy későbbi elemzésben ezzel a korszakával kapcsolatban többek között ez olvasható: "...Homa korának leghaladóbb fotográfiai felfogása szerint készítette műveit, maximálisan kihasználva a rendelkezésre álló technikai lehetőségeket. Hogy képei ma is érvényesek, az alapvetően a munkák formai egységének tulajdonítható. A tárgyak humanizálásával és a kompozícióban történő előtérbe helyezésükkel egy fetisizmus és hamis misztika nélküli párbeszéd részesévé emeli azokat. Az általa fényképezett ember sohasem tárgyiasul, a személyek és a dolgok között kölcsönhatást ér el azáltal, hogy mindkettőnek ugyanolyan szerepet és súlyt biztosít."⁶

Az egyre szaporodó és komolyabb francia megbízatások ellenére elfogadta a spanyolországi felkérést, hogy a köztársaságiak külföldi propagandájához készítsen anyagot és 1937-ben Barcelonába ment. A felvételeit tartalmazó album néhány hónap múlva meg is jelent, miközben több helyi lapnak (Tiempos Nuevos, Libre Studio, Tierra y Libertad, Mujeres Libres) dolgozott, illetve az Umbral című hetilap képszerkesztője lett. A polgárháborús viszonyokat és a mindennapi élet velejáró nehézségeit drámai erővel bemutató fotóin már megmutatkozik az igazi művészkarakter: "Kati Homa elhagyja, ami felesleges, ami külsőség és megmarad a lényegnél, a jellemzőnél, az örökkévalónál: vagyis a léleknél, amely a nagy fotográfusok kifejezőerejeként a hangulati kontextusban jelenik meg. Érzékenységének köszönhetően, amelyre az őt körülvevő borzalmak további megrendítő hatással voltak, elérte, hogy képein mindaz, ami irreális és szokatlan, éppen jelentőségük kihangsúlyozása révén, elviselhetőnek tűnik. Egy nagyon szeretetre méltó, jóságos emberben a szürrealista álmokból hiányzó, ám a valóságban átélt terror okozta sok hatására olyan felvételek születtek, amelyeken a fájdalom és a pusztulás a "csoda szépségének" érvényére jut."⁷ Spanyolországi fotói legalább olyan fontos kordokumentumok, mint az éppen akkori és ottani felvételeik révén világhíre szert tett többi kollégájáé. Ő azonban annak idején ezek révén nem lett olyan híres, mert képei nemzetközi terjesztésével nem foglalkozott. A végül nála megmaradt 270 negatívot 1979-ben felajánlotta a spanyol kormánynak, amely a Nemzeti Történelmi Levéltárban helyezte el azokat. Egy részük felhasználásával 1992-ben kiadvány is készült Kati Homa: *A spanyol polgárháború fotói* címmel. Ennek előszava is hangsúlyozza, hogy a fotós "...sohasem törekedett képei eladására, így aztán nem alapított ügynökséget és nem is csatlakozott ilyenhez. Mindig is művészeti dolgozónak tartotta magát... Sohasem volt hírvadász fotóriporter, hanem alkotó, olyan művész, akit munkájában a teljes szabadság vezérelt, azt és úgy fényképezte, ahogy neki tetszett. Talán ebben különbözött másoktól, ebben van munkásságának kivételes nagysága."⁸ A budapesti spanyol nagykövetség révén ebből az anyagból 1999 végén látható volt egy válogatás a Miskolci Galériában és a budapesti Mai Manó Házban, anélkül, hogy a fotóművész magyar gyökerei és későbbi mexikói karrierje különösebb hangsúlyt kaptak volna.

A polgárháború után 1939-ben Mexikóba érkezett számos spanyol emigráns között ott volt Catalina Fernández Blau de Horna is. Beszélgetésünk során elmondta, hogy José Horna andalúz festővel az előző évben ismerkedett meg és együtt döntöttek a mexikói kivándorlás mellett. Magyar papírjai nem voltak, így Párizsban a mexikói követ nagyvonalúsága tette lehetővé számára, hogy személyi iratokhoz jusson és azon célszerűbbnek látták ezt a nevet szerepeltetni, madridi születési hellyel. (Ez azóta is így található nem egy róla szóló írásban.) Mexikóban már első anyagai is a Kati Horna névvel jelentek meg, és a párizsi példák alapján készített *Ami a szemétkosárba kerül* című képsorozatával szinte azonnal magára irányította a szakma figyelmét. Anyagait a jelentősebb hetilapok és folyóiratok (Todo, Mapa, Enigma, Nosotros) kezdték közölni. Később a Mujeres folyóirat képszerkesztője lett, és a hatvanas években már a legtekintélyesebb fotósok egyikeként tartották számon. Olyan képekbe formált meséi, mint a legendás S.nob című lapban megjelent *Egy vámpír története* (1962) vagy a *Nő és álarc* (1963) a mexikói fotóművészet történetének megkerülhetetlen részévé váltak. Az életművével foglalkozó különböző elemzések szerteágazó munkásságából külön kiemelik a mexikói kulturális élet főszereplőiről készített portréit és a fővárosi építészeti értékek megőrkítése terén szerzett érdemeit. Ezek a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek végéig főleg a Mujer de Hoy, a Diseno, a Vanidades az Arquitectura és az Obras lapokban jelentek meg nagy gyakorisággal és mennyiségben (volt olyan is, amikor egyetlen lapszámban több tucatnyi).

Tevékenységének másik fontos és elismert eleme volt az oktatás. Egyik alapító tagja 1958-ban az Universidad Iberoamericana művészeti tanszékének, ahol hat évig oktatta a fotográfiát és 1965-68 között tanított az Escuela de Artesanias keretében is. A patinás Academia de San Carlos egyetemi fotóstúdióit 1973-tól vezette és lényegében élete végéig foglalkozott az intézmény növendékeivel, akik közül az idők során többen is komoly szakmai rangra emelkedtek. Egy visszaemlékező növendéke vallotta róla: "Mint tanár, fegyelmezett és szigorú volt. Nem katonásan persze, hanem mint aki így keresi a szabadságot. Nagy lángon élte az életét és szívesen áldozta rád az idejét. De e téren is adott a rendre."⁹

A hetvenes évek közepétől fokozatosan visszavonult, de ameddig az egészsége engedte, még vállalt feladatokat. Akkoriban ezt a jelzést küldte magáról: "nem voltam "kereskedő szellem" ...nem gondoltam a pénzre, és most a korrallal és a helyzettel a bizonytalanság elnyom, de addig nem panaszkodom, amíg a lábamon állok, addig remélem a minimálisat megkeresem." Művei negatívjainak mintegy 6000 darabos kollekciónak 1985-ben a Nemzeti Szépművészeti Intézetnek adományozta, amely létrehozta a Kati Horna Gyűjteményt. Ez azóta komoly publikációs anyaggal is bővült, és a mexikói nemzeti kulturális örökség részét képezi. Az intézmény 1995-ben Kati Horna: *Számadás egy életműről* címmel könyvet jelentetett meg, amely eddig lényegében az egyetlen komolyabb kiadványként közöl művészi munkásságáról alaposabb elemzéseket. A képanyagot a közismert portrékból válogatták, amelyek között látható a José Feherről, a miskolci születésű és szintén szép mexikói pályát befutó festőművészről – a családi jóbarátról – készült egy felvétele is. A könyv egyik írása így fogalmaz: "Kati Horna nemcsak kedves alanyai fizikai valóját és lényeges tulajdonságait tárja elénk, hanem művei közönségének a minket körülvevő mágiát, a csodálatos valóságot mutatja meg."¹⁰ A munkásságát röviden áttekintő közel-

múltbeli újságcikk szerint: "Amellett, hogy rendkívüli környezetet és légkört hozott létre, Horna portréfotósként vált kiemelkedővé. Nemcsak azoknak a név nélküli spanyoloknak a révén, akiket a háborúban örökített meg, hanem azon írók, zenészek, festők, színészek, költők és szobrászok által is, akik a huszadik századi mexikói kulturális életet gazdagították. Olyan belső világot tár fel, amely ellenszegül a bizonyosságnak, amely a nem kézzelfogható valóságot próbálja megmutatni, amely ösztönösen érzi az álmokat csakúgy, mint a mágia és a meglepetés átszötte mindennapi valóságot."¹¹

Mexikóvárosban hunyt el 2000. október 19-én. A haláláról és a temetéséről megjelent helyi sajtótudósítások magyar fotóművésznőként említik és kitérnek arra, hogy koporsóját ugyanazzal a mexikói nemzeti zászlóval borították be, mint amelyet Frida Kahlo és Diego Rivera felravatalozásakor is használtak. Ezt "...Kati is megérdemelte, mert egész életében nagy társadalmi harcos volt, Európában és Mexikóban nagy életművet hagyott hátra" - jelentette ki az egyik cikkben nyilatkozó egyetemi vezető.¹² Egy - szintén ez alkalomból megszólaló - pályatársa a művészi életút lényegét abban foglalta össze, hogy "csodálatosan hozta összhangba a valóságot és a misztériumot", ami által képein a mexikói lét "csodás elegye" jelent meg.¹³ A nemrég készült átfogóbb értékelés többek között azt méltatja, hogy "a szubjektivitás és az irónia között olyan viszonyt teremtett, amely a fotóriporterség magától értetődő dokumentáló természetét meghaladva a maga módján tárja fel előttünk a valóságot. Tehetsége mindig is életerejében, rácsodálkozási képességében, humorában, etikájában és varázslatos állhatatosságában gyökerezett."¹⁴

Kati Horna a spanyolországi és mexikói elismertség után, amelynek halála után még markánsabb megnyilvánulásai figyelhetők meg, remélhetőleg a magyar fotóművészet történetének megfelelő fejezetében is mielőbb elfoglalja az őt megillető helyet.

Jegyzetek

1 Kincses K.: *Fotográfusok Made in Hungary – Aki elment, aki maradt*, Magyar Fotográfiai Múzeum – F. Motta Editore, 1998, 27.o.

2 A. N. Anza – C. Gonzalez: *Una vida onírica en obra y amigos* = *Cuartoscuro*, 2001, No. 50. Mexikó

3 Ezek a család birtokában vannak. A továbbiakban olvasható valamennyi idézet e levelekből származik.

4 Vas István: *Nehéz szerelem*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972, 301-302.o.

5 U.o. 347.o.

6 A. Sánchez: *Mejorada Mercado de pulgas de Paris* = *Artes Plásticas*, 1987, vol. 2. No. 5. Mexikó

7 I. Rodríguez: *El surrealismo y el arte fantástico de México*, UNAM, 1983, Mexikó

8 Salamanca: *Kati Horna: Fotografías de la guerra civil española*, Ministerio de Cultura de España, 1992

9 Lásd 2. sz. jegyzet.

10 E. C. Garcia Krinsky: *Kati Horna: Recuento de una obra*, CENIDIAP-INBA, 1995, Mexikó

11 Kati Horna: *lo insólito de lo cotidiano* = *La Jornada Semanal*, 1999, No.13. Mexikó

12 *Reforma*, 2000. október 20., Mexikó

13 *La Jornada*, 2000. október 21., Mexikó

14 A. Sánchez Mejorada: *Una mirada insólita y cotidiana* = *Cuartoscuro*, 2001, No. 50. Mexikó